

תמונת מצב - מבקשי מקלט מאריתריאה וסודן - אוקטובר 2020

"שום מדינה החברה באמנה לא תגרש ולא תחזיר פליט, בשום צורה שהיא, אל גבולות הארצות שבהן יהיו חיי או חירותו בסכנה מטעמי גזע, דת, אזרחות, השתייכותו לקיבוץ חברתי או להשקפה מדינית"
סעיף 33 לאמנת הפליטים

ע"פ נתוני רשות האוכלוסין וההגירה חיים בישראל כ-28,000 מבקשי מקלט מאריתריאה וסודן (23,100 מאריתריאה וכ-6,400 מסודן). מדינת ישראל מכירה בסכנת החיים שמשקפת להם אם יחזרו לארצות המוצא ולכן נמנעת מלגרשם חזרה למדינותיהם. שהייתם בישראל חוקית ומוסדרת - הם מחזיקים באשרה מסוג 5א2 אותה עליהם לחדש מדי חצי שנה או שנה. כ-14 אלף מבין מבקשי המקלט מתגוררים בדרום תל אביב. השאר מתגוררים, בריכוזים נמוכים באופן משמעותי, בעיקר בערים: אשדוד, אילת, בני ברק, פתח תקווה וירושלים ובאר שבע.

למרות שמבקשי המקלט נמצאים בישראל כעשור, וחלקם אף למעלה מזה, ולמרות ההכרה בסכנה שמשקפת להם אם ישובו למדינותיהם - ישראל מונעת מהם הכרה כפליטים: בקשות המקלט שהגישו לא נבדקות. נכון למאי 2019 ממתיונות לבדיקה למעלה מ-15 אלף בקשות מקלט של אריתריאים וסודנים, חלקן ממתיונות להכרעה שנים ארוכות.¹

ברחבי העולם מבקשי מקלט מאריתריאה ומסודן מוכרים ברובם כפליטים. לעומת זאת אחוזי ההכרה בפליטים בישראל נמוכים ביותר ביחס לעולם: עד כה רק 13 בקשות מקלט של אריתריאים ובקשת מקלט אחת של סודני התקבלו (פחות מחצי אחוז); 600 סודנים מחבל דארפור קיבלו מעמד פליט (א/5) מכח החלטת שר הפנים משנת 2007 ללא בחינה של בקשות המקלט שלהם, וכ-800 מבקשי מקלט סודנים מחבלי דארפור, הנובה והנילוס הכחול קיבלו מעמד תושבות ארעית (א/5) מטעמים הומניטריים, המעניק להם אשרת עבודה, ביטוח בריאות וגישה לשירותי הרווחה – גם זאת מבלי שישראל תבדוק את בקשות המקלט שלהם. אי הכרה במבקשי המקלט כפליטים זו אינה טעות, זו מדיניות מכוונת.

אחוזי ההכרה באירופה למבקשי מקלט מאריתריאה: כ-70% מקבלים מעמד פליט. אם מוסיפים לכך את מספר האנשים שמקבלים הגנה משלימה (הכוללת שירותי בריאות ורווחה, ביטוח לאומי, אישור עבודה וסיוע בהתאקמות תעסוקתית ולשונית), מספרם מגיע לכ-90%. אחוזי ההכרה באירופה למבקשי המקלט מסודן: כ-50% מקבלים מעמד פליט, אם מוסיפים לכך את מספר האנשים שמקבלים הגנה משלימה, מספרם מגיע לכ-60%.

המצב באריתריאה - אריתריאה היא דיקטטורה דכאנית, שניה רק לצפון קוריה, המגבילה את חירויות היסוד של אזרחיה ומנהיגה גיוס-חובה לצבא לתקופת זמן בלתי מוגבלת. השירות הצבאי באריתריאה כרוך בעבודות פרך, בניצול, בענישה גופנית ואף בניצול מיני. הסכם השלום המבורך בין אתיופיה ואריתריאה שנחתם לאחרונה עשוי לסמן את תחילתו של שינוי עביר שתי המדינות ועבור מזרח אפריקה כולה. אולם, עד כה מצב זכויות האדם באריתריאה נותר חמור כשהיה. נציבות הפליטים של האו"ם חזרה לאחרונה על קביעתה המפורשת כי נוכח הפרות זכויות האדם המתמשכת באריתריאה, רוב רובם של האריתריאים בישראל אינם יכולים לשוב בבטחה לארצם.

המצב בסודן - ב-11 באפריל 2019 הודח הנשיא עומר אל-בשיר בעקבות מחאה עממית רחבה, והצבא תפס את השלטון. בכירי המועצה הצבאית הם אנשי צבא ומפקדי מיליציות שנושאים באחריות ישירה לרצח העם בדארפור ולטיהור אתני והפרת זכויות אדם בהרי הנובה, באזור הנילוס הכחול ובאזורים נוספים. מאז אפריל ביצע המשטר הצבאי התקפות אלימות כלפי אזרחים ברחבי המדינה שבמסגרתן נפצעו ונרצחו מאות בני אדם, והמונים נאסו באכזריות. ביולי 2019 הוכרז על הקמת ממשלת מעבר ונקבעו בחירות לנובמבר 2022, אך מאז הוסיפו ונרשמו אירועים אלימים נוספים שהובילו בין השאר לעקירתם של עשרות אלפים מביתם.

באוקטובר 2020 הוכרז על כינון הסכם יחסים דיפלומטיים בין ישראל לסודן. חשוב לציין כי אין הדבר מתיר גירוש מבקשי מקלט בחזרה לסודן. על ישראל יהיה לבחון את בקשות המקלט על פי אמנת הפליטים ולהעניק מעמד למי שזכאי לכך, ללא קשר ליחסים הדיפלומטיים עם המדינה שממנה נמלטו. מדינות רבות בעולם מקיימות

¹ הנתונים התקבלו במסגרת בג"ץ 17/2293 גרסגה ואח' נגד הכנסת ואח' - תשובת המדינה מיום 26.6.19

קשרים דיפלומטיים עם סודן, יש בהן נציגות דיפלומטית סודנית, ועדיין הן מארחות בתחומן פליטים סודנים בשל האלימות הגואה באזור והסכנות הצפויות להם שם עם חזרתם. בעת הזאת המצב בסודן רחוק מלהציע פתרון בטוח עבור הפליטים והעקורים. בעקבות המצב הודיע שר הפנים לבג"ץ כי למרות התחייבות המדינה תופסק כליל הבדיקה של בקשות המקלט של יוצאי סודן, וזאת לפחות עד שיתייצב המשטר בארצם. **המדינה מודה כי לא ניתן להחזיר מבקשי מקלט לסודן בשל חשש ממשי לחייהם ולחירותם - אך מסרבת למלא את חובתה ולהעניק להם מעמד פליט.**

תעסוקה - הויזה שמחזיקים מבקשי המקלט מסוג 5א2 אינה מעניקה להם היתר עבודה, אולם כבר בשנת 2011 התחייבה המדינה בפני בג"ץ שלא תנקוט פעולות אכיפה על מעסיקהם. מדובר בהסדר אי-אכיפה עמום ובלתי מובן לרוב הציבור, ושאינו מהווה תחליף למדיניות סדורה: הוא מוביל לניצול של העובדים, ופוגע ביכולתם להתפרנס בכבוד ומערים קשיים על מעסיקהם.

חוק הפיקדון - במאי 2017 נכנס לתוקפו חוק הפיקדון, לפיו נדרשים מעסיקים לנכות 20% משכר עובדים שהם מבקשי מקלט ולהפקידם בקרן פיקדון ייעודית שאמורה להימסר לידיהם בעת יציאתם מישראל. הדבר הוביל להחרפה משמעותית במצבם הסוציו-אקונומי של מבקשי המקלט. ב-23.4.2017 ניתן פסק דין על ידי בג"ץ, בעניין חוק הפיקדון למבקשי מקלט, בעתירה שהוגשה בשנת 2017 על ידי מבקשי מקלט ושורת ארגונים. בג"צ, ברוב של שישה שופטים, החליט **לבטל את הוראת החוק הנוגעת לחלק העובד ומנכה 20% משכרם של מבקשי המקלט ולהחזיר את הכספים שהופקדו עד כה**. נשיאת בית המשפט העליון, אסתר חיות, קבעה בפסק הדין כי "שימוש בתמריצים כלכליים מהווה אמצעי לגיטימי למימוש מדיניות הגירה, אולם האמצעי שנבחר בענייננו - שלילת חמישית משכר העובד עד עזיבתו את ישראל - פוגע פגיעה ברורה, מוחשית ומשמעותית בזכות לקניין של העובד המסתגן".

חוק הפיקדון הכשיר מעסיקים עבריינים: מעסיקים רבים ניכו משכר מבקשי המקלט את 20 האחוזים, אולם לא הפקידו את הסכום המנוכה בקרן הפיקדון ולמעשה שלשלו את הכסף לכיסם מדי חודש. על פי בדיקה של "כלכליסט" כ-72% מההפקדות שהיו צריכים מעסיקים להעביר על פי חוק הפיקדון לרשות ההגירה והאוכלוסין עבור מבקשי מקלט, לא הועברו בפועל. **סכומים אלו מסתכמים ביותר מ-700 מיליון שקל**. כעת משבוטל החוק, על המדינה לדאוג לאכיפה ופיקוח לשם החזרת הכספים שנגנבו ממבקשי המקלט.

בריאות - מדיניות המסכנת את שלומם ואת חייהם של מבקשי המקלט

ישראל אינה מחילה את חוק ביטוח בריאות ממלכתי על מבקשי המקלט וכתוצאה מכך אין להם גישה לשירותי הבריאות הציבוריים אלא במקרי-חירום, כשחייהם בסכנה. כדי לקבל טיפול מבקשי המקלט נאלצים לחכות להתדרדרות במצבם, שכן רק אז יזכו לטיפול בחדרי המיון - ולאחר שמתייצב מצבם, הם משוחררים לבתיהם בלי המשך טיפול, מעקב או תרופות. בדוח משנת 2014 מציין מבקר המדינה כי הגישה הקיימת והמצומצמת לשירותי בריאות למבקשי המקלט אינה עולה בקנה אחד עם הוראות חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, ועם תנאי האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. משרד הבריאות מודה כי השירותים הניתנים כיום אינם מספקים את כלל צרכיהם הרפואיים של מבקשי המקלט, **וטוען כי כבר גובשה תכנית להסדר ביטוחי מסובסד עבור מבקשי המקלט וזו אף הוצגה בפני מנכ"ל המשרד. אלא שקידומה של התכנית נעצר משיקולים פוליטיים.**

רווחה - גישה מוגבלת לשירותי רווחה של מרבית האוכלוסיות הפגיעות

חרף הרחבה מסוימת של שירותי הרווחה למבקשי המקלט, בעקבות דוח מבקר המדינה משנת 2014 ועתירה שהוגשה לבג"ץ, נותרה גישתם של מבקשי המקלט לשירותים אלה מצומצמת מאוד. ככלל, מבקשי המקלט אינם זכאים לקבל שירותי רווחה בקהילה פרט לקטינים בסיכון. נשים קורבנות אלימות במשפחה זכאיות להשמה במקלט ואנשים עם מוגבלות ודרי רחוב במצבים קשים זכאים על פי מדיניות משרד הרווחה להשמה-חוף-ביתית במוסד. כמו כן, מי שהוכר על ידי משטרת ישראל כקורבן סחר או החזקה בתנאי עבדות זכאי למעטפת תמיכה. המענים למבקשי המקלט הפגיעים והנוזקים ביותר מוגבלים מאוד, ולעיתים אין אפשרות לנצל את אותם מענים ספורים שלכאורה נגישים להם בגלל חסמים שונים, כגון היעדר ביטוח.

משבר הקורונה דרדר את מצבם של מבקשי המקלט. מאז פרוץ המשבר חל גידול במספר מבקשי המקלט הפונים לארגוני הסיוע לקבל מצרכי מזון ומוצרי יסוד בסיסיים, והחשש מפני אי יכולת לשלם שכר דירה ולהיזרק לרחוב הולך וגובר. המצב המתמשך של אי מתן מענה לצרכיהם הבסיסיים של מבקשי המקלט בישראל פוגעים לא רק

באוכלוסיית מבקשי המקלט עצמה, אלא גם בתושבי השכונות ביניהם הם חיים. **מדיניות רווחה ובריאות הולמת למבקשי המקלט היא לא רק חובתנו החוקית והמוסרית - היא תאפשר גם את פיזורם של מבקשי המקלט ברחבי הארץ, היא תקל על השתלבותם המיטבית בחברה, והיא ותפחית מהמצוקה ומהעומס בשכונות בהן הם חיים.**

מדיניות הכליאה של ישראל והחוק למניעת הסתננות - מטרתו המוצהרת של החוק למניעת הסתננות הייתה להפחית את ריכוזי מבקשי המקלט בערים, בעיקר בדרום תל אביב, ולהשתמש בשלילת חירותם ככלי להפעלת לחץ עליהם לעזוב את ישראל. בנוסחו הראשון שנפסל בג"ץ, קבע החוק כליאה בכלא סגור ללא משפט של מבקשי מקלט מסודר ומאריטריאה ללא הגבלת זמן. לאחר מספר תיקונים לחוק לאור התערבות בג"ץ, נקבע רף מקסימלי של 12 חודשי כליאה במתקן "חולות" שנפתח בסוף שנת 2013. **הקמתו של מתקן חולות והפעלתו במשך ארבע שנים עלתה למשלם המיסים בישראל מעל מיליארד ורבע שקלים. מיותר לציין כי סכום כסף כזה, אם היה מושקע בקליטה של מבקשי המקלט ופיזורם, היה פותר את סוגיית העומס על שכונות דרום ת"א.** במרץ 2018 החליטה הממשלה לסגור את מתקן "חולות". בארבע שנות פעילותו שהו במתקן יותר מ-13 אלף מבקשי מקלט - כולם גברים אריתראים וסודנים - לתקופות זמן שונות. בבחירות האחרונות התחייב ראש הממשלה לחוקק את החוק למניעת הסתננות מחדש בנוסחו הדרקוני כחלק מקידום פסקת ההתגברות, על מנת לאפשר כליאה ללא הגבלת זמן של מבקשי מקלט באופן אכזרי ובלתי חוקתי.

תכנית הגירוש למדינות השלישיות באפריקה - בנובמבר 2017 הכריזה ישראל על תכנית הגירוש של מבקשי מקלט לרואנדה ולאוגנדה, תוך שהיא טוענת לקיומם של הסכמים חשאיים המאפשרים זאת, ואף החלה לכלוא מבקשי מקלט לצורך גירושם. עם זאת, כפי שהתברר, גם אוגנדה וגם רואנדה סירבו להכיר בקיומם של הסכמים אלו, [ותכנית הגירוש קרסה.](#)

מתווה נציבות הפליטים של האו"ם - ב-2 באפריל 2018 קיימו ראש הממשלה ושר הפנים מסיבת עיתונאים בה הוכרז סופית כי רואנדה אינה מכירה בהסכם וכי אין אפשרות לגרש אליה בכפיה מבקשי מקלט מישראל. במקום זאת, הודיעו, [נחתם הסכם](#) בין ישראל לבין נציבות הפליטים של האו"ם לפתרון "משבר הפליטים" בישראל. על פי המתווה, כ-16,500 פליטים אריתראים וסודנים יזכו ליישוב מחדש במדינות מערביות, וכ-16,500 נוספים יקבלו מעמד הומניטארי זמני, שיאפשר להם לעבוד ולקבל זכויות סוציאליות. פחות מיממה לאחר ההכרזה על המתווה, שהיה בעל יתרונות ברורים עבור ישראל, הודיע ראש הממשלה על ביטולו [של ההסכם](#) בשל לחץ מגורמים בימין. **משמעות ביטול מתווה האו"ם היא כי כל מבקשי המקלט נותרו בישראל כשהם משוללי זכויות בסיסיות, וכי מאות מיליוני השקלים שהובטחו לשיקום שכונות דרום ת"א בוטלו אף הם.** נציב הפליטים של האו"ם בישראל [הודיע בדצמבר האחרון](#) כי המתווה היה ונותר הדרך הטובה ביותר להתקדם. אך במקום לדאוג לתכנית הוגנת וראויה לפיזורם מרצון ולשילובם של מבקשי המקלט, **מדינת ישראל בוחרת להוסיף ולהזניח אותם ואת השיקום של שכונות דרום תל אביב - אליהן דחקה את הפליטים מאז הגיעו לישראל לפני יותר מעשור.**

במקום להשתמש במבקשי המקלט כאמצעי מפלג, במקום לנצל את המצוקה האמיתית של תושבי דרום ת"א לצורך התנגחות עם בית המשפט העליון, במקום לקדם שיסוע והסתה - הגיע הזמן לאמץ [פתרונות קיימים](#) - אנושיים, מעשיים וראויים.